

Anarşizm ve Psikoloji

Dennis Fox

01.16.2011

İçindekiler

Özet	3
Temel İlişki	14
Terapötik Meslek Olarak Psikoloji	17
Bilgi-Üretim Teknolojisi Olarak Sosyal Psikoloji	21
Hümanistik Psikoloji, Radikal Psikanaliz ve Prefigüratif Politika	24
Her Şeyin Arayışında Olmak	30
Referanslar	34

Özet

Çoğu anarşist “psikolojize etme” hususunda şüphecidir ve psikolojinin bireyci odak noktası olan bir disiplin olmasını reddetmenin de ötesinde, psikolojiye çok az referans vermektedir. Hâlbuki iktidar, hiyerarşi, iş birliği ve benzer dinamiklerle ilgili psikolojik varsayımlar, devletçilik (statizm) ve kapitalizmin eleştirilerinden yola çıkıyor ve toplumu dönüştürmek için prefigüratif¹ çabaları şekillendiriyor; böylece insanlar hem otonomi hem de karşılıklılık/müştereklik (mutuality) kazanabiliyorlar. Sorun, psikolojik araştırmaların ve psikoterapinin hangi yönlerinin, özellikle de eleştirel psikoloji ve hümanistik psikolojinin ve radikal psikanalizin uzantılarının, anarşistlerin hem kişisel hem de politi-

---

¹ Prefigüratif politika: Bir politik hareketin amaçladığı (gelecekteki) yeni toplumun nüvelerini oluşturmak için gerekli toplumsal ilişki biçimlerinin, karar alma süreçlerinin, kültürün şimdiden hayata geçirilmesidir. Gelecekteki toplumu yansıtmaya çalışan toplumsal ilişkiler ve örgütsel biçimlerin bu hedefe yönelik ilkelerinin, politikalarının şimdi ve burada uygulanmasıdır.

kayla aynı anda süren kavgasına nasıl yardımcı olabileceğini belirlemektir.

* * *

Gustav Landauer hepimizin içindeki, içsel ve dışsal güçlerin birleşimine atıfta bulunarak şöyle yazar: “Devlet bir koşuldur, insanlar arasındaki belirli bir ilişkidir, insan davranışının bir biçimidir, bunu diğer ilişkileri daraltarak ve farklı davranarak yok edebiliriz” (Landauer, 1910, akt. Buber, 1958, s. 46). Tüm dünya görüşleri gibi anarşizm de davranış ve düşünme biçimimizi belirleyen insan doğası ve insan toplumu hakkında varsayımlar içerir. Bu “gündelik psikoloji” (Jones ve Elcock, 2001) kendimizi ve başkalarının davranışını anlamamıza yardımcı olur ve ne tür bir toplumun arzulanabilir ve mümkün olduğuna dair hissimizi/algımızı (sense) şekillendirir. Anarşist politik kültürün parçası olmak (Gordon, 2005) sık sık eski varsayımları yenileriyle değiştirme anlamına gelir. Kişisel ve politik olan arasındaki karşılıklı bağlantılar bağlamında psikolojik varsayımların önemine rağmen, psikolojinin çeşitli yönlerinin -akademik disiplin, terapötik meslek, psikanalitik anlayış ya da popüler kültürün gücü- özgürleşme ve toplumun ilerlemesi konusunda ne kadar yardımcı olabileceği hâlâ belirsizliğini koruyor.

Anarşizm ve psikoloji, tanım, köken, yöntemler, kapsam veya hedefler konusunda pek az fikir birliğine varan bir eğilim dizisini içerir. Anarşistler -yalnızca anarşist akademisyenler değil- anarşizmin ne olduğu, ne zaman başladığı, ne aradığı, nasıl doğru yapılabileceği ve -özellikle de akademisyenler-post-anarşizmin eski tip anarşizmin yerini alıp almadığı hususunda tartışırlar. Psikoloji karşılaştırmalı sorulara sahiptir: Doğru odak noktası zihin mi davranış mı? Psikoloji bir bilim midir ya da bir bilim olmalı mıdır, eğer bilimse ne tür bir bilim olmalıdır? Genel davranış yasalarını mı yoksa bağlam içerisinde bireylerin daha iyi anlaşılmasını mı araştırıyor? Bu paraleldeki tartışmalar bizlere, anarşizmi ilerletmeye ve psikolojinin kimin amacına hizmet edeceğini belirlemeye dair çıkarımlar sunacaktır.

Anarşizmin eleştirisi kaçınılmaz olarak psikolojik alana girer. Anarşistler genel olarak iş birliği ve karşılıklı yardımlaşma, kendi kendini yönetme ve katılım, kendiliğinden olma/spontanlık ve özgürleşme gibi değerleri savunurlar. Hiyerarşik-olmayan toplum, inanıyoruz ki, insanların başkalarını incitmeden, değişen ve bazen çelişkili olan otonomi ve karşılıklılık ihtiyaçlarını karşılmasına yardımcı olur (Fox, 1985, 1993a). Elit denetimin, yalnızca radikal hareketleri bastırmaya değil, aynı zamanda

bizi kariyerçi, tüketici, milliyetçi ve diğerk münasip ideolojik yollarla otonomiye veya karşılıklılığı ve çoğunlukla her ikisini de feda ettiren manipülasyonlara bağı olduğunu biliyoruz. Bu manipülasyon, büyük ölçüde insan doğasının ve toplumun belirli görüşlerini içselleştiren ve yaygınlaştıran baskın kurumlar -eğitim, din, medya, hukuk, psikoterapi gibi- aracılığıyla çalışır.

Açık olmak gerekirse: Bu konuların yalnızca psikolojik olduğunu ya da psikologların söylemek zorunda oldukları şeyin başkalarının söylediğinden daha yararlı olduğunu söylemiyorum. Bireyle topluluk arasındaki karşılıklı etkileşim “belki de tüm toplumsal teorideki merkezi gerilim olduğundan” (Amster, 2009, s.290) en üretken yaklaşımlar disiplinlerarası olanlardır.

Aynı zamanda çok fazla psikolojikleştirmenin, dikkati politik çalışmadan saptırdığını da biliyorum. En son trend olan “pozitif psikoloji”, dünyamızdan ziyade düşüncemizi değiştirmenin çözüm olacağını öne sürmenin bir başka cazip tezahürüdür (Ehrenreich, 2009). Şu notu düşen Zerzan’a (1994) katılıyorum; “Psikolojik Toplum’da, tüm sosyal çatışmalar, bireyin kişisel sorunu olarak dayatıldığı için otomatik olarak psişik problem seviyesine kaymıştır” (s. 5). Ve Sakolsky’ye (2011) de katılıyorum:

“Karşılıklı yardımlaşma (mutual aid) yönündeki insan dürtüsü, boğucu endüstrinin profesyonel propagandacıları olarak apolitik bir pozitivist psikoloji tarafından, daha da boğulmaktadır. Kendi yabancılaştırmamız ve baskı altında olmamız konusunda bizim suçlu olduğumuz vurgusu, daha sonra ortak uysallığımızın günlük ilişkileriyle pekiştirilir; mütemadiyen ‘realist ol’, ‘programa katıl’, ‘mızımızlanmayı bırak’, ‘gerekirse bir anti-depresan al’ ve ‘tanrı aşkına neşeli görün’ diye teşvik ederiz birbirimizi” (s. 10).

Dahası, geleneksel Batı orta sınıf değerlerinin uygulayıcıları/zorlayıcıları (enforcer) ve devlet ve kurum gücü temsilcileri olarak psikologların rollerini görmezden gelmiyorum. Bu aşağılık bir tarihtir; insanları bürokratik sosyal kontrol için kategorize eden istihbarat ve kişilik testlerinden, mahkumları, işçileri, zihinsel hastaları, öğrencileri ve kadınları pasifleştirmeye, çarpıtılmış bir normallik anlayışından, kurumsal ürünlerin reklamını yapmaya ve Guantanamo körfezindeki mahkumların sorgulanmasına kadar yayılan bir psikolojik manipülasyon (Herman, 1995; Tyson, Jones ve Elcock, baskıda).

Psikoterapistler, rutin olarak, psikiyatristler tarafından yaratılan, sigorta şirketleri tarafından talep edilen ve bazen sosyal kontrol için açık şekilde tasarlanan tıbbi teşhisleri kullanmaktadır. Örneğin, “Karşı Gelme/Karşıt Olma Bozukluğu” (Oppositional Defiant Disorder) Benjamin Rush’ın “anarşi” tanısından kaynaklanıyor; Benjamin Rush, “Amerikan psikiyatrisinin babası” ve Bağımsızlık Bildirgesi’nin bir imzacısı, “özgürlük tutkusunun aşırılığı deliliğin bir biçimini teşkil eder” diyerek federal otoriteye direnenlere bu tanıyı uyguluyordu.

Anarşist psikologların serpilmesine rağmen (örn. Chomsky, 2005; Cromby, 2008; Ehrlich, 1996; Fox, 1985, 1993a; Goodman, 1966/1979; Sarason, 1976; Ward, 2002), disiplin karmakarışık olmaya devam ediyor. Bu yüzden anarşistlerin psikolojik kavramlar kullandıkları ve insan doğasından bahsettikleri zaman bile psikolojiye değinmemeleri şaşırtıcı değildir. Örneğin, *Çağdaş Anarşist Çalışmalar*’daki (Contemporary Anarchist Studies) (Amster ve ark., 2009) 28 bölümden çok azı, endekste görünmeyen, *psikolojiye* değinmektedir; 34 yazarın hiçbiri bir psikolog olarak tanımlanmamıştır. Bir Anarşist Çalışmalar Ağı okuma listesi², “psikolojinin, anarşizmi sunmak için potansiyel olarak büyük bir yeri vardır (ve tam

---

² anarchist-studies-network.org.uk

tersi!)” diyor, ancak psikanaliz üzerinde psikolojiden çok daha fazla eser listeliyor; çoğu eski ve İngilizce değil. Başlıkta hem *anarşizm* hem de *psikoloji* içeren sadece bir kitaba referanslar buldum. Tek tük istisnalarla birlikte, ekopsikolojiye (Heckert, 2010; Rhodes, 2008) son zamanlarda yapılan bağlantılar da dahil olmak üzere, potansiyel bağlantıların sistematik bir şekilde ele alınışı çok az olmuştur.

Daha önce de belirtildiği gibi, anarşistler düzenli olarak Marksistler ve Sitüasyonistlerinkilere paralel olarak (Debord, 1967; Vaneigem, 1967) psikolojik argümanlar üretmektedir. Bu, Kropotkin, Emma Goldman ve diğer klasik anarşistler için geçerliydi ve bugün için de geçerli. Landauer’e göre, “İnsanlar devletin içinde yaşamıyorlar. Devlet insanların içinde yaşıyor”du (Sakolsky, 2011, s.1). Goldman’a göre “Bugün karşı karşıya olduğumuz ve en yakın gelecekte çözülecek sorun, kişinin nasıl kendisi olacağı ve aynı zamanda diğerleri ile nasıl bir olacağı, tüm insanları derinden hissedip yine de kişinin karakteristik özelliklerini nasıl koruyacağıdır” (Shukatis, 2008, s.12). Erken dönem kadın anarşistler, “yaşamın kişisel ve psikolojik boyutlarını” vurgulayarak “ailelerin, çocukların ve cinsiyet gibi yaşamın kişisel yönlerinde meydana gelen değişikliklerin politik faaliyet olarak görülmesi” gerektiğini vurguladı (Leeder, 1996, s.143). Bir asır sonra, Milstein (2009)

diyor ki, anarşizm “birey ile toplum arasındaki gerginlikle tutarlı olan tek siyasi gelenektir” (s.92), “toplumu dönüştürmek aynı zamanda kendimizi değiştirmeye de” yöneliktir (s.12). Salmon’a (2010) göre, “Sisteme meydan okuma konusunda konuşmak ve aynı zamanda kendimize meydan okumayı unutmak kolaydır. Birini diğerinin üstüne koymanın değil, her ikisinin de el ele gittiğinde gerçekten devrimci olduğunun farkında olunmalı” (s.13). Gordon (2005) da dönüşümün şimdi başladığını ısrarla vurguluyor:

“Diğer politik hareketlerle kıyaslandığında, arzulanan sosyal ilişkilerin devrimci hareketin kendi içindeki yapıları ve pratikleri içerisinde gerçekleştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamasıyla, anarşizm özel bir yere sahiptir. Dolayısıyla, prefigüratif politikalar ‘inşacı’ (constructive) bir doğrudan eylem biçimi olarak görülebilir; burada hiyerarşi ve hâkimiyetten yoksun toplumsal ilişkiler önermiş olan anarşistler kendi inşalarını kendi başlarına üstlenirler” (s. 4).

Yine de bir sorun var. Bugün anarşist değerlerle yaşamak istesek de hiçbirimiz bunun nasıl yapılabileceğini öğrenerek büyümedik. Barclay (1982) şöyle

yazıyor; “[anarşist maksatlı toplulukların] bireysel üyeleri devletin kültürel gelenek ve değerlerinde yitştirildiler ve kendilerini bu zararlı etkilerden arındırmak için en büyük zorlukları yaşarlar” (s.103). “Anarşist teorideki politik ve kişisel arasındaki gerilim” (DeLeon ve Love, 2009, s.162), “dengeyi bulmak için sürmekte olan bir mücadele” anlamına gelir (Milstein, 2009, s.15).

“Hareket içerisinde iktidar meselelerine karşı çıkan son eserler, ırkçı, cinsiyetçi, yaşçı (ageist) ya da homofobik davranış dinamiklerini açığa çıkarma ve toplumdaki egemenlik kalıplarının bu dinamikler içindeki etkileşimlere nasıl yansıtıldığı üzerine odaklanır ve aktivist çevrelerdeki liderlik pozisyonlarında neden, erkeklerin kadınlardan, beyazların beyaz-olmayanlardan ve engelli-olmayanların engellilerden daha fazla yer alma eğiliminde olduğunu sorgular” (Gordon, 2008, s.52).

Bu güçlüklerle yüz yüze geldiğimizde, bazen tereddüt ederiz. Yapılması gereken çok sayıda şey karşısında, bazen anarşist toplumun bir gün daha doğal olarak sağlayabileceği, kişisel, kişilerarası

ve kolektif beceriler geliştirmek yerine sadece anı yakalamak için yeterince işlevsel kalmakla yetiniriz. Kendimize odaklanmanın -kendi ilişkilerimiz, ihtiyaçlarımız, hislerimiz, arzularımız, büyük ve küçük sorunlarımızın- meşgul edici, izole edici ve narsistik olabileceğini biliyoruz. Bireysel çözümlere direndik. Ancak, eğer ihtiyaçlarımızı ve isteklerimizi daha iyi anlar -nereden geliyorlar, neden onlara sahip oluruz, onları nasıl tatmin edebiliriz, onları nasıl değiştirebiliriz- ve daha etkili bir şekilde etkileşime girmeyi öğrenirsek, yaşama durumlarımız daha tatmin edici, ilişkilerimiz daha doyurucu, çalışma hayatlarımız daha katlanılabilir ve toplumsal ve politik projelerimiz daha başarılı olabilir. Anarşistlerin, bence, hayatın rekabetçilik, mülkiyetçilik, kıskançlık ve tahakkümden azade kılındığında kendimizi özgürlüğe, kendiliğindenliğe ve sevince açacağımız konusunda iyi bir mantığı vardır. Ancak farklı olmaya karar vermek bizi farklı kılmaz. Kendimizi bir ömür boyu kötü alışkanlıklardan, deforme ihtiyaçlardan ve çarpıtılmış duygulardan kurtarmak o kadar kolay değildir.

Psikoloji alanının düşmandan ziyade müttefik olması daha yararlı olacaktır, yine de anarşizmin psikoloji alanına sunacakları sunamayacaklarından daha fazladır. Bununla birlikte, giderek artan sayıda eleştirel psikolog (Fox, Prilleltensky ve Austin,

2009) araştırma, öğretim ve terapi alternatiflerini de araştırırken, psikolojinin ideolojik rolünü patlatmak için Sakolsky (2011) ve Zerzan (1994) kadar hazırdır. Eleştirel psikoloji, diğer alanlardaki muadillerinden daha marjinaldir ve muhtemelen öyle kalacaktır (Parker, 2007), taraftarları anarşistten daha çok Marksist hatta liberaldir (Fox, baskıda), fakat yine de Gordon (2009) tarafından tanımlanan üç anarşist projeyi ilerletmek için en muhtemel disiplin alanı olmayı sürdürüyor; “gayrimeşrulaştırma (delegitimation), doğrudan eylem (hem yıkıcı hem de yaratıcı) ve ağ oluşturma (networking)” (s.253). Bir sonraki bölümde, anarşizmi ilerletmek için karışık etkilere sahip olan üç alan tanımladım; terapötik meslek olarak klinik psikoloji, bilgi üreten teknoloji olarak sosyal psikoloji ve hümanistik psikoloji ile radikal psikanalizin soyları.

Temel İlişki

Anaakım psikologlar genellikle esas noktayı kaçırsalar da bazen yararlı kavramlarla uğraşırlar. Bireysellik ve karşılıklılık arasındaki gerilim (tension) özellikle önemlidir. Kendilik (self) ve öteki (other) arasındaki varsayılan ikili bölünme; fail/cemaat (agency/communion), bağımsızlık/bağlılık (independence/interdependence), otonomi/topluluğun psikolojik hissiyatı (autonomy/psychological sense of community), gibi terimlerle birlikte standart tarifedir. Kişilik kuramcıları, koşulların -aile, arkadaşlar, okul, vs.- kendine odaklı çocukluktan toplumsallaşmış yetişkinliğe, gelişimi nasıl etkilediğini ve bazen farklı toplumların kendi ihtiyaç duydukları kişilikleri nasıl ürettiklerini göz önünde bulundururlar. Sosyal psikologlar, anaakım görüşlerin genelde toplumu, kültürü ve tarihi dışladığı hâlde, “kişi” (örneğin kişilik, duygu, inançlar) ve “ortam” (diğerlerinin varlığı, bir odanın konfigürasyonu, algılanmış normlar) arasındaki etkileşimin mantra’sını yapar (Tolman, 1994).

Bu gerilim ve etkileşimler anarşist düşüncenin merkezinde yer alır ki bu, hem kişisel ve toplumsal değişim arasındaki ayrılmazlığı ve karşılıklı hem de bu değişimi aynı anda sağlamaya girişme zorluğunu kabul eder. Anarşistler “bu kendilik ve toplum arasındaki denge eyleminin bir insanlık durumu olduğunun ayırdındadır” (Milstein, 2009, s.14). “İşgalcilik” (squatting) ya da samimiyete açık ilişkiler gibi yaşam tarzı kararları, anarşistleri radikal yaşam tarzı eylemlerinin zihnimizi baskıcı sosyal normlardan kurtarma potansiyelini tanımaya itti” (DeLeon ve Love, 2009, s.161). Çünkü “anarşistler için görev yeni bir toplumu tanıtmak değil, mümkün olabildiğince şimdiki zamanda alternatif bir toplumu gerçekleştirmektir” (Gordon, 2005, s.12), tüm alanlar mücadeleye davet etmektedir.

“Kişisel olan politiktir, aynı zamanda ekonomik hatta sosyal ve kültürel de. Bakım ve ev işleri, günlük görevlerin konuları ile ilgili mücadeleler, yalnızca daha geniş siyasi ve ekonomik sorunlardan bağımsız bireysel endişeler değildir; bunlar, bu daha büyük süreçlerin her günkü tezahürleridir” (Shukaitis, 2008, s.5).

Salmon (2010), “kişisel ilişkilerimiz bizi mevcut sistemle uyumlu tutmak için kullanılıyorsa, ilişkilerimizin temelini sorgulamanın, anaakımın sürekli olarak bizi zorlamaya çalıştığı siyasi çıkmazla mücadelenin bir parçası” olduğunu savunur” (s.13). Gordon (2010) benzer bir noktaya değinir:

“İnsan-insandışı ilişkileri ve hayvanların sömürülmesini eleştiren anarşistler, bu sömürüyü engellemenin yollarını bulmayı amaçlarlar, örneğin hayvansal ürünleri kullanmaktan kaçınırlar. (Aynı zamanda kampanyalar yaparak, laboratuvarlar, mezbahalar, hayvan çiftlikleri, vs. için doğrudan eyleme geçmek gibi). Benzer şekilde, tekeşliliği eleştiren anarşistler, örneğin feminist bir bakış açısıyla, günümüzde, *polyamory* (çoklu aşk) pratiğini kullanarak farklı şekilde yaşamının yollarını ararlar.” (Gordon, 2010)

Ya da sitüasyonist Raoul Vaneigem’in (1967) yazdığı gibi “açık bir şekilde gündelik hayata değinmeden, aşk hakkında yıkıcı olanı ve kısıtlamaların reddindeki pozitifliği anlamaksızın devrim ve sınıf mücadelesi hakkında konuşan insanlar, ağızlarında ceset bulunduranlara benzerler”.

Terapötik Meslek Olarak Psikoloji

Çoğu kişi psikolojiyi düşünürken, akıllarında terapi mesleğini vardır: “ruh sağlığı” zorluklarını çözmeye yardım eden; klinik psikologlar, aynı zamanda psikiyatrlar, sosyal hizmet uzmanları ve danışmanlar. Psikolojinin Sigmund Freud’a dayandığını ya da psikoloji ile psikanalizin “belirgin bir sınır anlaşmazlığına sahip iki disiplin”den ziyade aynı şey olduğunu düşünebilirler (Tyson ve ark., bakıda, s.184-185). Çoğu klinik psikoloji öğrencisi, hem ruh sağlığı ve hastalığını -ağır terimleri- hem de rakip düşünce okullarına dayanan terapi tekniklerini anlamının çeşitli yollarını öğrenirler. Psikoterapistlerin yaptığı şeylerden sadece bir kısmı, kendi kendimizi nasıl “tamir” edebileceğimizi öğreten popüler psikoloji kitaplarında bulunan kişisel gelişim tavsiyelerini andırıyor.

Eleştirel psikologlar, psikoterapinin en yaygın yaklaşımına itiraz ettiler; sorun ve çözümlerin toplumsal tabiatlarını tanımak yerine içselleştirerek tatminsiz bir dünyaya uyum sağlamamıza yardımcı olmasına. Psikolojinin felsefeden ayrı bir bilim olabileceği iddiası, kapitalist rekabet dünyası için rekabetçi ve çabalayan bir insan doğası hayal ve

talep eden 19. yüzyıl Sosyal Darwinizm'ine eşlik ediyordu. Hiyerarşiye, ataerkilliğe ve ırk ayrıcalığına meydan okumaktan ziyade onu varsaydı. Terapist olan 20. yüzyıl psikologları patronlara, politik seçkinlere veya egemen kurumlara daha geniş bir meydan okumadan ziyade insanları kendilerini düzeltmeleri için teşvik ettiler. Ve hâlâ günümüzde, anaakım terapi, özgüven ve özsaygımızı artırarak ve ilişkilerimizi sürdürerek okuldan geçebilmemize, zamanında çalışmaya, bir sonraki gün de buna devam edebilmemize, stres azaltma tekniklerine hâkim olmamıza yardımcı olarak işlevsel olmamızı sağlar ve milyonlarca kişi aynı “bireysel problemlere” sahip olduğunda bile, kendimiz dışında bir şeyin hatalı olabileceğine dair herhangi bir belirti olabileceğini görmezden gelir. Bu, kültürel açıdan yaygın klişeler, günlük psikolojimizin bir parçası hâline geldi, görünüşte açık, doğal ve doğru (Fox ve ark., 2009). Bu genellemelerin önemli istisnaları vardır. Feminist, Marksist, anarşist ve diğer eleştirel ve radikal terapistler -psikologlar, psikiyatristler, Alfred Adler ve Erich Fromm gibi psikanalistler-duygusal hâllerimiz, alışılmış davranışlarımız ve çevremizdeki topluluklar arasındaki bağlantıları araştırdı ve ortak zorlukları kültürel olarak belirlenmiş koşullara kadar izlediler. Radikaller, çoğunlukla, “zihinlerimizin toplumsal ve kültürel çevrenin ürün-

leri olduğunun sürekli farkındalığından dolayı, psikanalizi araştırmışlardır; psikanaliz, kültürel eleştiri için her zaman psikolojiden daha fazla potansiyele sahipti, özellikle psikolojinin kavramsal anlayıştan ziyade teknolojik kontrole dayanan yönleri dolayısıyla” (Tyson ve ark., baskıda, s.178).

Radikaller arasında özellikle etkili olan isimlerden biri Wilhelm Reich’i (1942); Reich’in cinsel bastırma ve faşizm arasındaki bağlantıya dair araştırması, Marksist, feminist ve diğer eleştirel gelenekleri (Sloan, 1996; Tolman, 1994) -ve anarşizmi (Comfort, 1950; Perez, 1990)- takip eden analiz ve terapi biçimlerini teşvik etmiştir. Reich;

“anti-otoriter, baskısız yetiştirme, aile, evlilik, kariyer, vb. bağlamında ataerkil ve hiyerarşik yapılardan kurtuluş, özellikle de kadınların özgürleşmesi, bireyin kendi yaşamı hakkında özellikle uyuşturucu ve ötanaziye atıfla özgürce karar verme hakları ve nihayetinde bireyin toplumsal norm ve geleneklerle bağlantılı olarak özgürlüğü gibi sorunları hesaba katan” anarşist bir psikanaliz geliştirmek için Freud’dan ayrılan Otto Gross’u izlemiştir (Uluslararası Otto Gross Topluluğu, 2009).

Gross, “baskıcı bir toplumda iktidar (ve üretim) yapılarını değiştirmek isteyenlerin, bu yapıları ilk önce kendilerinde değiştirmekle ve ‘kendi iç varlıklarına sızan otoriteyi’ ortadan kaldırmakla başlaması gerektiğine” inanıyordu (Sombart, 1991; akt. Heuer). Benzer bir şekilde, psikiyatrist Roberto Freire’in 1970’lerde Reich’a dayanan *somaterapi*’si, “günlük yaşantılarından başlayarak bireylerin sosyo-politik davranışlarını anlamaya” çalışarak anarşist bir yaklaşımı benimsemişti (“Somaterapy”, 2010). Keza, daha varoluşçu bir yönelişten ziyade toplumsal bağlamı hesaba katmak da anarşist Paul Goodman’ın gestalt terapiye katkısıdır. (Perls, Hefferline ve Goodman, 1951).

Anaakım psikoterapi, asosyal, apolitik bir uyum arayan bireyciliği güçlendirmeye devam ediyor. Psikologlar hapisanelerde, akıl hastanelerinde, okullarda, fabrikalarda, ordularda ve insanları kısıtlayan ve davranışlarını şekillendiren diğer kurumlarda çalıştıklarında, çalışmalarının tarafsızlıktan toplumsal denetime geçtiği görülür. “Anti-psikiyatri” hareketi daha fazla dikkat çekiyor ancak psikologlar da akıl hastanelerinde çalışıyor. Aynı zamanda, eleştirel ve radikal psikologlar, anaakım psikiyatri ve psikoterapiyi eleştirme çabalarına katkıda bulunmuştur (P. Brown, 1973; Ingleby, 1980; Williams ve Arrigo, 2005).

Bilgi-Üretim Teknolojisi Olarak Sosyal Psikoloji

Sosyal psikoloji, disiplinin terapi mesleği yerine bilim olarak tercih edilen imajını örneklendirmektedir. Sosyal psikologlar bazen terapistlerin kullanabileceği araştırmalar yaparlar, ancak zaman ve mekândan bağımsız olduğu varsayılan evrensel davranış ilkelerini aramak için çoğunlukla daha geniş bir yelpazeye sahiptirler. Neden birilerine yardım ederiz? Ne zaman, az ya da çok emirleri takip ederiz, iş birliği mi rekabet mi, sevgi mi nefret mi? Hatta: İnsanları geri dönüşüm yapmaya nasıl ikna edebiliriz? Sosyal psikologlar tipik olarak, içselleştirilmiş gündelik psikolojimizi kullanarak kendimize normalde açıkladığımız davranışları incelemek için deneysel yöntemler kullanırlar; bizim “gündelik psikolojimiz genellikle yanlıştır” (Jones ve Elcock, 2001, s.183) ve yalnızca bilim gerçeği açığa vurabileceği için bu araştırmaların gerekli olduğunu iddia etmektedirler.

Bir lisans öğrencisi olarak sosyal psikolojinin liberal reform gündeminden naif iyimserliğim ve kişisel merakım yüzünden etkilenmiştim. Ancak daha sonra; İsrail’in ütöpik sosyalist *kibbutz* sistemine (Horrox, 2009), 1970’lerin nükleer enerji karşıtı hareketine (Epstein, 1993) ve Kropotkin’den

(1902) Bookchin'e (1971, 1980, 1982) kadar varan kitaplara dayanan lisansüstü okula geri döndüm. Daha sonra -güç, hiyerarşi ve otorite, karar verme ve iş birliği, ilişkiler ve toplum üzerine- sosyal psikolojik araştırmanın “özgür bireylerden oluşan özgür bir topluluktaki” (Milstein, 2009, s.12) “toplumsal/müşterek bireyselliğin” (communal individuality) faydalarını (Ritter, 1980) gösterdiğini fark ettim. Bazıları ise çok daha nettir; örneğin, *Anarşist Arşivler*'in küratörü olan politik psikolog Dana Ward, otoriterliği, grup dinamiklerini ve siyasal kavramların gelişimini araştırmıştır (“Siyasal Psikoloji ve Anarşizm”, 2009; ayrıca bkz. Hamilton, 2008; içsel motivasyon hakkında bkz. Fox, 1985). Ancak mevcut disiplin, anarşizmin *özerkliği* (autonomy) ve *topluluğu* (community) öne çıkarma konusundaki sosyal psikolojik vizyonunu hiçbir zaman kucaklamadı.

Bazılarının daha fazlasını hayal ettiği bir zaman vardı. Modern psikolojinin şafağında, Augustin Hamon'ın (1894) geliştirdiği sosyal psikoloji:

“[...] sistematik, ampirik araştırmayı vurgulamış ve sosyal psikolojinin ‘problematiklerini’ bireysel ve toplumsal analiz düzeyleri arasına yerleştirmiştir. [...] Bu yenilikler anarşist-komünist düşüncelere

kuvvetli bir bağılığa sahip olmakla beraber sosyal bilimler, kriminoloji ve benzerlerindeki kavramların eleştirel olarak yeniden değerlendirilmesini de yanında getirdi; tabii Hamon'ın sosyal bilimleri, *eleştirel* bilimler olarak gördüğünü de belirtmek gerekir” (Apfelbaum ve Lubek, 1983, s.32; bkz. Lubek ve Apfelbaum, 1982).

1967’de, anarşizmi model olarak gören bir avuç teorisyenden biri olan Abraham Maslow, *Ütopik Sosyal Psikoloji* adlı bir ders verdi. Bu ders, şu tür soruları işaret etmekteydi: “Ampirik ve gerçekçi sorular: Bir toplum insan doğasına ne kadar izin verebilir? İnsan doğası bir topluma ne kadar izin verebilir? Mümkün ve uygulanabilir olan nedir? Ne değerlidir?” (Maslow, 1971, s.212). Fakat günümüzde sosyal psikoloji nadiren ütopyacı ve hatta sosyaldır; davranış hakkında ne *düşündüğümüze* odaklanarak “çelişkili bir şekilde [...] davranışı sosyal ve kültürel faktörlerden ziyade bireysel faktörlerle açıklamaya çalışıyor” (Jones ve Elcock, 2001, s.187). Toplulukla deneyim konusundan ise pek bahsedilmiyor.

“Psikoloji ve hukuk” adı verilen alt alana giren kendi çalışmamda, anarşist bir bakış, yasal sistemin kendi meşruiyetine ilişkin gerekçelerini incelememe

yardımcı olmuştur; bu meşruiyet, insan doğasının o kadar kötü olduğunu varsaymaktadır ki, yalnızca yasanın hayatta kalmasına izin veriyor (Fox, 1993a, 1993b, 1999). Anarşistler insan doğası konusunda mutabık değildir -bazıları oldukça iyi olduğunu düşünür, bazıları duruma göre iyi veya kötü olduğunu; bazılarının ise umurumda değil gibi görünüyor- ancak biz genel olarak çoğu insanın sıradan koşullarda makul derecede iyi olmasının sebebinin, yasama meclisleri, hâkimler ve polis olduğunu düşünmüyoruz. Dahası, anarşistler, hukukun yararının onu kimin kontrol ettiğine göre değişeceğini düşünmeye meyilli olan Marksistlerin aksine, genellikle kanun hükümlerinden kim sorumlu olursa olsun onları reddeder ve yasal gerekçelerin *amacına* itiraz ederler: İnsan etkileşimini gerçek insanların yüzleştikleri şartlardan bağımsız olarak genelleştirilmiş soyut ilkelere göre yargılamak.

Hümanistik Psikoloji, Radikal Psikanaliz ve Prefigüratif Politika

Terapi, kendine-odaklanma (navel-gazing) ve kişisel gelişim kitaplarının (Justman, 2005; Zerzan,

1994) toplumsal değişime yol amadığının farkında olan anarşistler, genellikle, bugün benlik ve ilişkilere dair çoğu yapıtın ortaya çıktığı insan potansiyeli hareketini yaratan Batı psikolojisi, Doğu felsefesi ve de New Age mistisizminden gelen hümanistik yaklaşımların yanı sıra, psikoterapinin esasına da kuşkuyla yaklaşırlar. Hümanist ve hatta New Age dşncesinin bazı biçimleri, toplumsal değişim hareketleriyle uyumlu olduklarını iddia etseler de (McLaughlin ve Davidson, 2010; Rosenberg, 2004; Saten, 1979) ok fazla katılımcı dünyayı değiştirmek için tek yolun kendileri üzerinde çalışmak olduğunu ısrarla vurguluyor. Kapitalistler elbette, meditasyon yapmak ve iletişim kurmak, yoga ve Tantra'yı uygulamak, otantik benliklerimizi keşfetmek ve o anın ruhsal yolunu gezen, olumlu, mutlu, bencil ve tehditkr olmayan şeyleri bize mutlaka satarlar. Anlaşılabilir biçimde, anarşistler bu bireyselci zmleri çoğunlukla reddeder ve bunun yerine daha sistematik yaklaşımlara odaklanırlar.

Son zamanlarda, diğer yönde ilerleyen grupları keşfetmeye başladım; toplumu oluşturmak için kişisel büyümeye öncelik vermek ve kişilerarası dinamikleri önermek. Sosyal psikologların dile getirebileceği şekilde kişisel olarak ödüllendirici “katılımcı gözlem”, kendi varsayımlarıma, kalıpyargılarıma ve alışkanlıklarıma meydan okudu ve yeni bir dile, stillere

ve kendime ve dünyaya bakma yolları konusunda sabırlı davranma becerimi test etti. Karşılaştığım gruplar kendilerini anarşist olarak tanımlamayan ve bu nedenle çeşitli siyasi ve apolitik kimlikleri olan insanları cezbeden, amaçları ve yöntemleri anarşist değerlerle önemli derecede örtüşen gruplardır. Bizi sarsıp rahatlığımızdan çıkartarak yeni alışkanlıklara, hedeflere, motivasyonlara ve duygulara itmeyi amaçlayan bu kişiler, insan doğası ve hiyerarşisi, kapitalizm ve materyalizm, tekeşlilik ve cinsellik konusunda her zaman düşündüğümüz şeyleri yeniden düşünmek için anarşist çağrılarını yansıtıyorlar. En azından bazıları için hedef, yalnızca içeriye odaklanmak değil, toplulukları daha az baskıcı ve zalim, daha eşitlikçi, tatmin edici ve adil bir şekilde yaratmaktır.

Kişisel gelişim, bireysel psikoterapi ya da iç huzuru bulmak adına bir 'guru'nun reçetesini takip etmek yerine karşılıklı destek, araştırma ve dolayısıyla keşif yollarının önemini vurgulayan çabaların potansiyel olarak faydalı olduğu görülüyor. Örneğin, Yeni Kültür Ağı (www.nfnc.org); hümanistik psikoloji, bilişsel ve gestalt terapi unsurları ve Reich'çi/Jung'çu analiz unsurlarını içeren eklektik, dogmatik olmayan bir yaklaşım ile çeşitli iletişim ve topluluk-kurma metotlarını kullanmaktadır. Yeni Kültür Ağı, inançlar ve duygular, beden ve bilinçdışı, ben ve kül-

tür arasındaki bağlantıları keşfederek yaygın duygusal, davranışsal ve cinsel varsayımlara meydan okuyan çevreler oluşturmaktadır. Bu araştırmanın bazıları, Almanya'daki (ZEGG, www.zegg.de) ve Portekiz'deki (Tamera, www.tamera.org) daha açıkça radikal topluluklarda geliştirilen yaklaşımları izlemektedir. Benzer şekilde, anarşist çevreler kullanan bazı psikologlar (McWilliams, 1985, Rhodes, 2008), bilinç ve gerçeklik, kendilik ve öteki gibi Batı düşüncesinin kavramlarına meydan okuyan Zen, Taoizm ve diğer psikolojilerin yanı sıra ekopsikoloji ve ekofeminizm anlayışlarını da içermektedir (Ornstein, 1972; Rosenberg, 2004). “Kişiliği yeniden yaratmak ve böylece yaşamı dönüştürmek” ya da “kendi gerçekliğini yaratmak” imkânsız olabilir (Zerzan, 1994, s.12), ancak yeni beceriler öğrenmek mümkün; bununla beraber, eylememize yardım edecek ve olanaklı olduğunu düşündüğümüz şeye yakın hissetmemizi sağlayacak topluluklar kurmak da aynı şekilde.

Gordon (2010), buna ilişkin olarak, “bu uygulamalar ve yaşam biçimlerinin, diğer faaliyet alanlarını (örneğin, doğrudan eylem, propaganda, dayanışma çalışması) mahveden kendi kendine atıflı bir alt kültür hâline gelme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu” yönünde uyarlamakla birlikte, “bunun böyle olmasını *zorunlu kılacak* bir sebebin olmadığını” da ekliyor. Kişilerarası ve politik çatışmalarda kullanı-

lan *şiddetsiz iletişim yöntemi*¹ gibi radikal terapi-lerin erken savunucularından biri olan Marshall Rosenberg (2004), maneviyat (spirituality) görüşmeleri yapmakta, ancak şunu kabul etmektedir:

“İnsanları çok sakinleştirecek ve tehlikeli yapıları tolere etmelerini, kabul ve sevgiyle karşılamalarını sağlayacak olursak, maneviyat (spirituality) gerici olabilir. Toplumsal değişim için geliştirmemiz gereken maneviyat, bizi toplumsal değişim için harekete geçirebilmelidir. Sadece oturmamıza ve ne olursa olsun dünyanın tadını çıkarmamıza izin vermemeli. Bizi harekete geçiren bir enerji kalitesi yaratmalıdır.” (s.5-6)

Henüz ruhani grupları araştırmadım, ancak şu ilginç bir nokta ki bazı anarşistler kurumsallaşmış dini anarşizmle uyumlu olarak değerlendirirler. Kemmerer (2009) şunu belirtmektedir: “Her ülkede kurumsallaşmış din statükoyu destekleme eğiliminde ancak birçok dini öğretisi [...] anarşiyi destekliyor” (s.210). Lamborn Wilson (2010) da bunu kabul eder: “Manevi anarşizmin çeşitli türlerine” atıfta bulunarak;

---

¹ www.cnvc.org

“[...] faşist ve köktendinci kültlerin, neo-şamanizm, psikedelik veya ‘enteojenik’ (entheogenic) maneviyat ve Amerikan ‘Doğa dini’ ile temsil edilen *otoriter olmayan manevi eğilimlerle* karıştırılmaması gerektiğini öneriyor; ki bunlar, Thoreau gibi anarşistlere göre, Yeşil Anarşi ve Primitivizm, kabilecilik (tribalism), ekolojik direniş, Doğa’ya yönelik Yerli Amerikalı tutumları [...] ve hatta Rainbow ve Burning Man festivalciliği ile birçok ilgiyi ve temayı (mythemes) paylaşmaktadırlar.” (s.14)

Lamborn Wilson yararlı bir uyarıyı ekler: “En özgürleştirici (liberatory) inanç sistemi, hatta en özgürlükçüsü (libertarian) (ya da serbestçisi [libertine]), 180 derece sert bir dogmaya çevrilebilir. [...] Tersine, en dindar dinler içinde bile, özgürlük için doğal insan arzusu, direnişin gizli mekânlarını oluşturabilir” (s.15).

Her Şeyin Arayışında Olmak

Milstein (2009), anarşizmin ‘dinamizm’inin “insanların sabit (being) değil de her zaman oluş hâlinde (becoming)” oldukları düşüncesinden kaynaklandığını savunuyor. “Yaşamın evrimleşebildiğini görmek, insanların ve toplumun değişebileceği fikrini ortaya çıkarmaktadır. İnsanlar ve dünya, olduklarından çok daha iyi hâle gelebilirler” (s.59). Buradaki ilgili soru, psikolojinin terapötik, araştırma veya alternatif biçimlerinden herhangi birinde, katılımcıların herkes için daha iyi bir yaşam sağlayacak bir dünyanın oluşumu için daha etkili çalışırken, kendilerinin de daha tatmin edici bir hayat yaşayabilecekleri bir anarşist kültüre katkıda bulunup bulunamayacağıdır.

Cromby (2008), Marksist psikolojilerin (Seve, Holzkamp, Vygotsky) aksine, etkili bir anarşist psikolojinin olmadığını belirtmiştir. Böyle bir projeyi hayal eden S. Brown (2008), “kendisini

kişiyi incelemenin ötesine genişletmek psikolojinin kendi işi değilmiş gibi görünse de [...] belirli bir zamanda benimsenmiş olan kişi/birey modelinin her zaman kolektifin zıttı bir nosyonla bağlantılı olarak şekillendiğini” vurgulamıştır (s.1). Bir anarşist psikoloji “farklı bir kişilik modelinden değil, aksine aynı anda kişinin ve kolektifin birlikte düşünülmesinden ortaya çıkar” (s.2). “Aslında böyle bir alt alan yaratma düşüncesi, anarşizm için zararlı görünmektedir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, anarşist bir çizgideki psikolojinin ‘öznellik’ veya ‘birey’ yerine ‘yaşam’ı nesne olarak alması gerekir” (S. Brown, 2008, s.10).

Radikal terapistleri ve psikolojik danışmanları, topluluk oluşturma çalışmalarına yöneltmeye çalışan eleştirel psikolog Tod Sloan diyor ki:

“Mesele hümanistik bireyci psikoterapiyi almak ve onu anarşistleri iyileştirmek için uygulamak değil [...] Diyalektiğin o subjektif anının içine gömülmüş olan gerçeği çıkarmaktır [...] ve psişe’de neler olup bittiğini görmek; her zaman olduğu gibi toplumsal düzenin ima edilmesi, baskının içselleştirilmesi, beden bastırılması, vb. Aksi hâlde, sadece kendimiz üzerinde çalışarak,

devlet ve kapitalizmin ve ataerkilliğin temel konular olduğunu unuturuz. Ve işte burası eleştirel psikolojinin işini yapması gereken yer” (Sloan, kişisel iletişim, 5 Ocak 2011).

Psikolojinin herhangi bir biçimini kullanma riski, kendimiz dışındaki dünyadan yönlendirilmektedir. Bu riske rağmen araştırmanın buna değer olduğuna inanıyorum. Kültürel olarak belirlenmiş gündelik psikolojimize karşı gelebilirsek, çoğumuz daha etkili anarşistler olmakla beraber kendini daha çok gerçekleştirmiş insanlar olurduk. Shukaitis (2008) şöyle demektedir: “Her gün yarattığımız toplumsal ilişkiler, dünyayı yalnızca metaforik anlamda değil, aynı zamanda tam anlamıyla ön plana çıkarmaktadır: gerçekten de bedenlerin sürekli hareketi ve etkileşimi içinde somutlaşan diğer dünyanın ortaya çıkışı” (s.3). Öğrenebileceğimiz çok şey var. Bir devrim isteyebiliriz, ama Emma’nın dediği gibi biz dans etmek de istiyoruz.

Kişisel ve kişilerarası ilişkiye daha fazla önem vermek, zihinsel veya duygusal sıkıntı yaşayan kişilere de yanıt vermek anlamına gelir. Bu kişilerin -belki bizlerin de- aşırı, bürokratik, medikal, ilgisiz ve çoğu zaman yetersiz olan psikiyatrik sistemlere karşı sıklıkla mücadele verdiklerini biliyoruz. Yine

de bu mücadele, arkadaşlar ve yoldaşlar ile gerçekleşir. Dorter (2007), psikiyatrik kurtuluş hareketlerinin “çıldırmış bir dünyada deli olmanın ne anlama geldiğini, ruh sağlığı ve deli özgürleşmesini [...] sorgulamalarına rağmen, anarşistlerin toplu olarak odaklandığı konularda veya kendimizi yapılandırdığımız veya örgütlediğimiz biçimler arasında bunlar çok az yer aldığını” belirtmektedir (s. 8).

Asher (2008), “politik topluluklarımızda ve dostluk çevrelerimizdeki zihinsel hastalıklarla ilgili daha fazla tartışma başlatmayı ve böylece birbirimize ve kendimize ihtiyacımız olan desteği sunmaya başlayabileceğimizi” umuyordu. “İnsanların başa çıkamadıkları için bağlarını kopardıklarını fark etmeliyiz ve onlara ihtiyaç duydukları şeyleri verebilmek için elimizden gelen her şeyi yapmamız gerekiyor. Sözde radikal topluluklarımızda, akıl hastalığı derinden damgalanmakta ve bazen alay konusu yapılmaktadır. İnsanları bu pislığe karşı çıkmaya çağırmak, aramızdaki o manik dönemleri yaşayan veya en depresif hâllerinde olanlarımıza düşmemeli ama ne yazık ki çoğu zaman biz yapmazsak kimse yapmıyor” (s.3).

Son olarak, anarşizme karşı direnç çoğunlukla insan davranışının kültürel olarak baskın açıklamalarından ve bazen ise bireylerin toplumsal bariyerler üzerinde başarıyla ilerlemekten duydukları keyiften kaynaklanmaktadır. Toplumun güçlü liderlere,

güçlü yasalara ve güçlü polislere ihtiyacı olduğuna, çünkü bunlar olmazsa insanların hayatta kalamayacak kadar kusurlu olduğuna yönelik inanç, *belirli bir motivasyon anlayışını* yansıtmaktadır. Anaakım psikolojiye dikkatli bir şekilde bakmak, bu argümanlardan bazılarına karşı yardımcı olabilir. Birey ve topluluğun etkileşimini dikkate alan daha eleştirel bir alternatif psikolojinin geliştirilmesi, bize beraber yaratma yeteneklerimizi yeniden hayal edebilmemizde yardım edebilir.

Referanslar

Amster, R. (2009). Anarchy, utopia, and the state of things to come. R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (Eds.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* içinde. New York: Routledge.

Amster, R., Deleon, A., Fernandez, L., Nocella, A. J., & Shannon, D. (Eds.). (2009). *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*. New York: Routledge.

Apfelbaum, E., & Lubek, I. (1983). Le point de vue critique des écrits psychosociologiques (1889-1905) de Augustin Hamon. S. Bem, H. Rappard, & W. van Hoorn (Eds.), *Studies in the History of Psychology and the Social Sciences* içinde. Leiden: Psychologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden.

Asher. (2008). Introduction. *Our Dark Passenger: Anarchists Talk About Mental Illness and Community Support* içinde. Christchurch, New Zealand: Katipo Books.

Barclay, H. B. (1982). *People Without Government: An Anthropology of Anarchism*. London: Kahn.

Bookchin, M. (1971). *Post-scarcity Anarchism*. Palo Alto, CA: Ramparts.

Bookchin, M. (1980). *Toward an Ecological Society*. Montreal: Black Rose Books.

Bookchin, M. (1982). *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Palo Alto, CA: Cheshire Books.

Brown, A. (Moderator) (2007, November). *Anarchism, Religion, and Spirituality*. Panel presented at Renewing the Anarchist Tradition conference, Montpelier, VT.

Brown, P. (Ed.). (1973). *Radical Psychology*. New York: Harper.

Brown, S. D. (2008). The thought of immanence and the possibility of an anarchist psychology. *Possibilities for An Anarchist Psychology* içinde, panel at First Anarchist Studies Network Conference, Loughborough, UK.

Buber, M. (1949/1958). *Paths in Utopia*. Boston: Beacon Press.

Chomsky, N. (2005). *Chomsky on Anarchism*. Barry Pateman (Ed.). Oakland, CA: AK Press.

Comfort, A. (1950). *Authority and Delinquency in the Modern State*. London: Routledge. www.alexcomfort.com

Cromby, J. (2008). Political psychologies and possibilities. *Possibilities for An Anarchist Psychology* içinde, panel at First Anarchist Studies Net-

work Conference, Loughborough, UK.
www.anarchist-studies-network.org.uk

Debord, G. (1967). *The Society of the Spectacle*. Paris: Editions Buchet-Chastel. 1977 translation by Black & Red. Erişim: December 31, 2010, from library.nothingness.org

DeLeon, A., & Love, K. (2009). Anarchist theory as radical critique: Challenging hierarchies and domination in the social and “hard” sciences. R. Amster, A. DeLeon, L. Fernandez, A. J.

Nocella, & D. Shannon (Eds.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* içinde. New York: Routledge.

Dorter, A. (2007, November). *Mental health and mutual aid in anarchist milieus*. Paper presented at Renewing the Anarchist Tradition conference, Montpelier, VT.

Ehrenreich, B. (2009). *Bright-sided: How the Relentless Promotion of Positive Thinking Has Undermined America*. New York: Metropolitan.

Ehrlich, H. J. (Ed). (1996). *Reinventing Anarchy, Again*. San Francisco, CA: AK Press.

Epstein, B. (1993). *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s*. Berkeley, CA: University of California Press.

Fox, D. R. (1985). Psychology, ideology, utopia, and the commons. *American Psychologist*, 40, 48-58.

Fox, D. R. (1993a). The autonomy-community balance and the equity-law distinction: Anarchy's task for psychological jurisprudence. *Behavioral Sciences and the Law*, 11, 97-109. www.dennisfox.net

Fox, D. R. (1993b). Psychological jurisprudence and radical social change. *American Psychologist*, 48, 234-241. www.dennisfox.net

Fox, D. R. (1999). Psycholegal scholarship's contribution to false consciousness about injustice. *Law and Human Behavior*, 23, 9-30. www.dennisfox.net

Fox, D. (in press). Critical and radical psychology. In D. J. Christie (Ed.), *Encyclopedia of Peace Psychology*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
www.dennisfox.net

Fox, D., Prilleltensky, I., & Austin, S. (2009). *Critical Psychology: An Introduction (2nd ed.)*. London: Sage Publications. *www.dennisfox.net*

Goodman, P. (1979). Reflections on the anarchist principle. T. Stoehr (Ed.), *Drawing the line: The political essays of Paul Goodman* (s.176-177) içinde. New York: Dutton. (Original work published 1966)

Gordon, U. (2005). *Liberation now: Present-tense dimensions of contemporary anarchism*. Paper presented at Graduate Student Conference "Thinking the Present: The Beginnings and Ends of Political Theory," University of California, Berkeley.

Gordon, U. (2008). *Anarchy Alive! Anti-Authoritarian Politics from Practice to Theory*. London: Pluto Press.

Gordon, U. (2009). Dark tidings: Anarchist politics in the age of collapse. R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (Eds.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* içinde. New York: Routledge.

Gordon, U. (2010, May 27). Lifestyles. Message posted to Anarchist Academics listserv.

Hamilton, A. (2008). Anarchism and the Psychology of Motivation. Erişim: December 24, 2010, from *www.linchpin.ca*

Hamon, A. F. (1973). *Anarchist Peril: The Psychology of the Anarchist*. Trans. Jean-Paul Cortane. Vancouver: Pulp Press.

Heckert, J. (2010). Anarchist roots & routes. *European Journal of Ecopsychology*, 1.

Herman, E. (1995). *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts*. Berkeley, CA: University of California Press.

Heuer, G. (n.d.). Otto Gross, 1877-1920: Biographical Survey. Erişim: December 24, 2010, from *www.ottogross.org*

Horrox, J. (2009). *A Living Revolution: Anarchism in the Kibbutz Movement*. Oakland, CA: AK Press.

Ingleby, D. (Ed.). (1980). *Critical Psychiatry: The Politics of Mental Health*. New York: Pantheon.

International Otto Gross Society (2009). Who Was Otto Gross? Erişim: December 24, 2010 from *www.ottogross.org*

Jones, D., & Elcock, J. (2001). *History and Theories of Psychology: A Critical Perspective*. London: Hodder Arnold.

Justman, S. (2005). *Fool's Paradise: The Unreal World of Pop Psychology*. Chicago: Ivan R. Dee.

Kemmerer, L. (2009). Anarchy: Foundations in faith. R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (Eds.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* içinde. New York: Routledge.

Kropotkin, P. (1902/1955). *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. Boston: Extending Horizons.

Kuhn, G. (2009). Anarchism, post-modernity, and poststructuralism. R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (Eds.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* içinde. New York: Routledge.

Leeder, E. (1996). (1996). Let our mothers show the way. H. J. Ehrlich (Ed.), *Reinventing Anarchy, Again* içinde. San Francisco, CA: AK Press.

Levine, B. E. (2008). How teenage rebellion has become a mental illness. *Alternet*. Erişim: January 3, 2011, www.alternet.org

Lubek, I., & Apfelbaum, E. (1982). *Early Social Psychological Writings of the "Anarchist" Augustin Hamon*. Unpublished manuscript, University of Guelph, Ontario.

Maslow, A. H. (1971). *The Farther Reaches of Human Nature*. New York: Penguin.

McLaughlin, C., & Davidson, G. (2010). *The Practical Visionary: A New World Guide to Spiritual Growth and Social Change*. Unity Village, MO: Unity House.

McWilliams, S. A. (1985). On becoming a personal anarchist. F. Fransella & L. Thomas (Eds.) *Experimenting with Personal Construct Psychology* içinde. London: Routledge.

Milstein, C. (2009). *Anarchism and Its Aspirations*. Oakland, CA: AK Press.

Ornstein, R. E. (1972). *The Psychology of Consciousness*. San Francisco: W. H. Freeman.

Parker, I. (2007). *Revolution in Psychology: Alienation to Emancipation*. London: Pluto Press.

Perez, R. (1990). *On An(archy) and Schizoanalysis*. Brooklyn, NY: Autonomedia.

Perls, F., Hefferline, R., & Goodman, P. (1951) *Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality*. New York, NY: Julian.

Political Psychology and Anarchism. (2009). Online Notice of Workshops in Political Theory. Erişim: December 24, 2010, from ecowellness.multiply.com

Purchase, G. (2011). Three post anarchist anthologies. *Rebel Worker*, 29(4). Erişim: January 4, 2011, from news.infoshop.org

Reich, W. (1942/1970). *The Mass Psychology of Fascism*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

Rhodes, D. (2008). *An Anarchist Psychotherapy: Ecopsychology and a Pedagogy of Life*. Unpublished dissertation, University of North Carolina at Greensboro. (libres.uncg.edu).

Ritter, A. (1980). *Anarchism: A Theoretical Analysis*. Cambridge, England: Cambridge University Press.

Rosenberg, M. B. (2004). *The Heart of Social Change: How to Make a*

Difference in Your World. Encinitas, CA: Puddledancer Press.

Sakolsky, R. (2011). *Mutual Acquiescence*. Paper presented at conference of the North American Anarchist Studies Network, Toronto.

Salmon. (2010). Green anarchism and polyamory. *Dysphoria*, 1, 6-19. dysphoria.files.wordpress.com

Sarason, S. B. (1976). Community psychology and the anarchist insight. *American Journal of Community Psychology*, 4, 243-261.

Satin, M. (1979). *New Age Politics: Healing Self and Society*. New York: Dell.

Shukaitis, S. (2008). Questions for affective resistance. *Possibilities for An Anarchist Psychology* içinde, panel at First Anarchist Studies Network Conference, Loughborough, UK.

Sloan, T. (1996). *Damaged Life: The Crisis of the Modern Psyche*. New York: Routledge.

Somatherapy. (2010). Wikipedia'da. Erişim: December 24, 2010, from *en.wikipedia.org*

Tolman, C. W. (1994). *Psychology, Society, and Subjectivity: An Introduction to German Critical Psychology*. London: Routledge.

Tyson, P. J., Jones, D., & Elcock, J. (in press). *Psychology in Social Context: Issues and Debates*. West Sussex, UK: Blackwell.

Vaneigem. R. (1967). *The Revolution of Everyday Life*. Translated by John Fullerton & Paul Sieveking, Red & Black. Erişim: December 31, 2010, from *library.nothingness.org*

Ward, D. (2002). Political psychology: Origins and development. K. Monroe (Ed.), *What is Political Psychology?* içinde. London: Lawrence Erlbaum.

Williams, C. R., & Arrigo, B. A. (2005). *Theory, Justice, and Social Change: Theoretical Integrations and Critical Applications*. New York: Springer.

Wilson, P. L. (2010, Summer). “Anarchist religion”? *Fifth Estate*, 45 (2), 13-15.

Zerzan, J. (1994). The mass psychology of misery. In *Future Primitive and Other Essays*. Brooklyn, NY: Autonomedia. Erişim: December 29, 2010, from www.greylodge.org

Anarşist Kütüphane

Dennis Fox
Anarşizm ve Psikoloji
01.16.2011

24.01.2022 tarihinde şuradan alındı:
psikolojivetoplum.todap.org
Çeviri: Ramiz Zamir

Çevirenin Notu: Yazının İngilizce orijinali Dennis Fox'un şahsi sitesinden alınmıştır: Anarchism and Psychology. Bu bildiri "Kuzey Amerika Anarşist Çalışmalar Ağı" konferansında sunulmuştur (16 Ocak 2011, Toronto, Ontario). Bildiri "Theory in Action" dergisinde yayımlanmıştır (2011, 4, 31-48).

Ancak bu taslak, yayımlanan versiyonu ile tam olarak eşleşmeyebilir. Bildiri sunumunun youtube videosu, 13 dakika uzunluğunda 2 parça: NAASN 2011 conference Dennis Fox part 1 – NAASN 2011 conference Dennis Fox part 2

İngilizce Aslı: Anarchism and Psychology

tr.anarchistlibraries.net